

NÜKLEER ANLAŞMA SONRASI ABD'NİN İRAN POLİTİKASI

KILIÇ BUĞRA KANAT, HASAN YÜCEL

NÜKLEER ANLAŞMA SONRASI
ABD'NİN İRAN POLİTİKASI

KILIÇ BUĞRA KANAT, HASAN YÜCEL

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
ANLAŞMANIN İÇERİĞİ	9
TRUMP'IN TUTUMU	11
ABD'NİN ANLAŞMADAN ÇEKİLMESİNİN SONUÇLARI	14

YAZARLAR HAKKINDA

Kılıç Buğra Kanat

SETA-Washington D.C. Araştırma Direktörü Kılıç Buğra Kanat Penn State Üniversitesi Erie Kampüsü'nde Siyaset Bilimi doçentidir. Doktorasını Syracuse Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlayan Dr. Kanat aynı üniversiteden yüksek lisansını ve Marquette Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden ikinci yüksek lisansını almıştır. 2015'te Penn State Üniversitesi Erie Kampüsü'nde Üstün Araştırma Ödülü ve Öğretim Üyeleri Konseyi Araştırma Ödülü'ne layık görülen Kanat, daha önce Dış Politika Girişimi Geleceğin Liderleri Programı'na katılmıştır. Dr. Kanat'ın makaleleri *Foreign Policy*, *Insight Turkey*, *The Diplomat*, *Middle East Policy*, *Arab Studies Quarterly*, *Mediterranean Quarterly*, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* ile *Journal of Muslim Minority Affairs* dergilerinde yayımlanmıştır. Halen *Daily Sabah*'ta köşe yazarı olan Dr. Kanat aynı zamanda *History*, *Politics and Foreign Policy in Turkey*, *Change and Adaptation in Turkish Foreign Policy* ve *Politics and Foreign Policy in Turkey: Historical and Contemporary Perspectives*'in yazı işleri müdür yardımcılığını yürütmektedir.

Hasan Yücel

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde lisans (2014) ve Belçika'da College of Europe'ta Avrupa Hukuku yüksek lisans (2015) eğitimini tamamladı. Hollanda'da eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (ICTY) sekiz ay staj yaptı. 2016'da Çin'de Beijing Normal University'de altı ay süreyle araştırmacı olarak çalıştı. Universiteit van Amsterdam'da uluslararası hukuk alanında doktora programına devam eden Yücel SETA Washington DC'de araştırmacı olarak çalışmaktadır.

ÖZET

8 Mayıs 2018'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump İran ile 2015'te imzalanan nükleer anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır. İran nükleer anlaşması uzun müzakereler sonucunda bir önceki Başkan Barack Obama döneminde imzalanmış, bu anlaşmaya taraf olan ülkeler çeşitli sorumluluklar altına girmiştir. Anlaşma kapsamında İran hükümeti santrifüj sayısını ve düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum stoklarını kademeli olarak azaltacak, Natanz'da bulunan nükleer tesisi dışında herhangi bir reaktörde zenginleştirme yapmayacak, Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gözlem ve denetimlerine izin verecekti. Bunun karşılığında BM, ABD ve Avrupa Birliği'nin (AB) İran'a karşı uyguladığı yaptırımlara kademeli olarak son verilecekti.

Öncelikle bu çalışma anlaşmanın içeriği ve müzakere sürecini kapsamlı bir şekilde açıklamış ve ABD Başkanı Trump'ın İran anlaşmasına karşı geliştirdiği muhalif tutumu ve attığı adımları incelemiştir. Trump'ın adaylık sürecinden itibaren takındığı bu tutum Washington'ın İran nükleer anlaşmasından çekilmesinin altında yatan temel nedenlerdendir. Buna ek olarak ABD'nin bu anlaşmadan

**Analiz
ABD Başkanı
Trump'ın İran
anlaşmasına
karşı geliştirdiği
muhalif tutumu
ve attığı adımları
incelemesinin
yanı sıra ABD'nin
bu anlaşmadan
çekilmesinin
sonuçlarına
değinmiştir.**

çekilmesinin uluslararası toplum açısından sonuçlarına değinilmiş ve gelecekte izleyeceği politikalara yönelik olası etkileri analiz edilmiştir. Almanya, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleri Washington'ın bu kararına büyük tepki göstermiş ve bu anlaşmaya bağlılıklarını birçok kez dile getirmiştir. Bu doğrultuda ABD'nin son dönemdeki dış politika hamlelerine de bakıldığında Trump'ın anlaşmadan çekilme kararı tarihi olarak müttefik görülen AB ile ABD dış politikalarında ciddi bir ayrışma oluşturmaktadır.

Anlaşmadan çekilme kararının negatif etkisi Avrupa ülkeleri üzerindeki yansımaları ile sınırlı kalmayıp Ortadoğu'da da çeşitli sonuçlar doğuracağı muhtemeldir. Her ne kadar İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ABD'nin anlaşmadan çekilmesinden memnun olsa da anlaşmanın yürürlükten kalkması halinde İran'ın daha agresif bir tavır alacağı öngörülmektedir.

21 Mayıs 2018'de ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Washington'ın İran stratejisini açıklamıştır. Bu 12 maddelik açıklama ile ABD'nin belirsiz olan İran politikasını netleştirme çabası içine girdiği gözlemlenmiştir. Dışişleri Bakanı Pompeo'nun açıklaması İran açısından yeni bir anlaşma için temel şartları oluşturmaktadır. ABD'nin İran anlaşmasından çekilme kararının Kuzey Kore ile yürütülen müzakereler açısından da ciddi sonuçlar doğuracağı söylenebilir. Kuzey Kore lideri Kim Jong-un ile düzenlenen zirve öncesi hazırlık sürecinde ABD'nin İran ve Kuzey Kore stratejilerinde birtakım uyumsuzluk olduğu da bu çalışma içerisinde not edilmiştir.

ANLAŞMANIN İÇERİĞİ

İran nükleer anlaşması çok taraflı bir anlaşma olarak 2015'te imzalandı ve yürürlüğe girdi. Bu anlaşmanın bir tarafında İran İslam Cumhuriyeti diğer tarafında BM Güvenlik Konseyi daimi üye ülkeleri –ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Fransa– ve daimi üye olmayan Almanya yer almıştır.¹ ABD'nin anlaşmadan beklentisi İran'ın nükleer silah sahibi olmasını engellemek ve bu riski oluşturabilecek tüm nükleer faaliyetlerini durdurmaktır. İran ise bu anlaşma sayesinde nükleer faaliyette bulunma hakkını tamamen yitirmeden son yıllarda ekonomisini oldukça zora sokan yaptırımların kalkmasını ve finansal ve ekonomik anlamda uluslararası sisteme entegre olmayı beklemekteydi. Anlaşma ABD dış politikasında İsrail ve Körfez ülkeleriyle ilişkisini etkilerken iç politikada ise Kongre ile başkan arasında yarattığı bölünme itibarıyla oldukça tartışmalı bir karar olarak uygulanmaya başlandı. Uluslararası bir anlaşma ABD yasalarına göre Kongrenin onayını gerektireceğinden Obama yönetimi nükleer anlaşmayı bir “yürütme anlaşması” şeklinde devreye soktu.

1. İkinci kısımda yer alan ülkeler kısaca P5+1 ülkeleri olarak belirtilmektedir.

Bu anlaşma yürürlüğe girdikten sonra İran yönetimi nükleer programıyla ilgili bir dizi teminat vermeye başladı. Öncelikle İran hükümeti anlaşma uyarınca santrifüj sayısını düşürecek, “düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum stokları”nı kademeli olarak azaltacak, Natanz haricinde hiçbir reaktörde zenginleştirme yapmayacak ve BM Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun ortaya koyduğu yol haritasındaki gözlem ve denetlemelerin gerçekleştirilmesine izin verecekti. Bu tip yükümlülüklerin karşılığında İran'ın ticari açıdan ciddi bir fayda sağlayacağı öngörülmekteydi. ABD'de İran'ın sahip olduğu ve daha önce dondurulan birçok mal varlığına erişimi serbest kalacak ve BM, AB ve ABD'nin ülkeye karşı nükleer programı sebebiyle uygulamaya başladığı yaptırımlar kademeli bir şekilde son bulacaktı. Bu anlaşma belirli periyotlarda gözden geçirilecek ve hükümlerin ihlali durumunda anlaşmanın gerektirdiği yaptırımlar uygulanacaktı.

Anlaşmanın geçerlilik süresi taraflarca 15 yıl olarak belirlenmişti. Bu sürenin ardından İran'a nükleer programı sebebiyle koyulan olağanüstü kısıtlamaların bir kısmı ortadan kaldırılacaktı. Bu hükümler özellikle İran'ı bölgesel tehdit olarak gören Suudi Arabistan, BAE ve İsrail ile ABD'deki Kongre tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilmişti. Anlaşmaya yapılan eleştiriler içinde İran'ın konvansiyonel silah ve füze programıyla ilgili bir hüküm bulunmaması, anlaşmanın nükleer programa devam izni vermesi, yaptırımların kaldırılmaya başlanması ve Tahran'ın bölgesel anlamda uyguladığı istikrarsızlaştırma politikaları karşısında herhangi bir hüküm olmaması yer alıyordu.

İran nükleer anlaşması uzun soluklu bir dizi görüşme ve müzakereler sonucu ortaya çıkmıştır. İleride açıklanacağı gibi görüşmelerin birçoğu medyanın yakın takibi altında yapılırken bazı görüşmelerse kapalı kapılar ardında gerçekleştirilmiştir. Bir nükleer anlaşmayla son bulacak olan bu görüşmelerin başlangıcı 2009'un başlarına uzanmaktadır. Bu süreç İran'ın ABD'de hapis yatan kişilerin bırakılması için gizlice Beyaz Sa-

ray'a bir liste göndermesi ve Washington'ın yeni seçilen başkanının dış politikasını bir nevi "test" etmek istemesiyle başlamıştır.² Bu gizli görüşmeler içerisinde söz konusu mesajlar Umman'ın Sultanı Kabus Bin Said'in gönderdiği delegeler tarafından ulaştırılmıştır.³

Resmi olarak İran nükleer anlaşması uluslararası toplumda şu müzakere sürecinin sonucunda ortaya çıkmıştır: 24 Kasım 2013'te Cenevre'de İran ve P5+1 ülkeleri arasında "geçici nükleer anlaşması" imzalanmıştır.⁴ Bu anlaşma kapsamında İran'ın nükleer faaliyetleri için birtakım sınırlamalar öngörülmüş ve karşılığında İran'a yönelik bazı ticari ve finansal yaptırımların kalkması söz konusu olmuştur. Bu tarihte imzalanan anlaşma ileride yapılması düşünülen daha kapsamlı bir anlaşma için bir "ilk adım" olarak nitelendirilmiştir.⁵ Bu kapsamlı anlaşmanın imzalanması için toplamda altı turlu müzakereler yapılmış fakat öngörülen tarihe kadar net bir sonuç alınmadığı için müzakere süreci uzatılmıştır.⁶ Daha sonra yaklaşık dört ay süren bu uzatılmış süreç içerisinde dört turlu müzakereler de sonuç vermemiş ve müzakere süreci yedi ay daha devam etmiştir.⁷ Toplamda 13 turlu müzakerelerin sonucunda P5+1 ülkeleri ve İran dışişleri bakanları 2 Nisan 2015'te gerçekleşen zirvede çerçeve niteliğinde nükleer silahsızlanma adına "tarihi bir anlaşma" imzalamıştır.⁸

14 Temmuz 2015'te yukarıda sayılan ülkeler arasında "İran'ın Nükleer Programına İlişkin

Kapsamlı Ortak Eylem Planı Üzerinde Sağlanan Anlaşma" isimli görece daha somut bir uluslararası anlaşma ortaya çıkmıştır. Bu eylem planına kısaca JCPOA da denmektedir. JCPOA her ne kadar anlaşma olarak isimlendirilse de hukuki açıdan bağlayıcı bir uluslararası anlaşma niteliğinde değil bağlayıcı olmayan bir siyasi taahhüt şeklinde değerlendirilmektedir.⁹ Hem Obama hem de Trump yönetiminin görüşü de bu yönde olmakla birlikte anlaşmanın salt "ihtiyati hükümlerden oluşan imzalanmamış bir belge" niteliği taşıdığı belirtilmiştir.¹⁰ Bu gelişmeleri yakından izleyen Türkiye devam eden müzakerelerin mutabakatla sonuçlanmasını bölgedeki barış, güven ve istikrar bakımından memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir.¹¹

JCPOA'nın önemli maddeleri şu şekilde sıralanabilir:

- Anlaşmada İran'ın uzun dönemli planları içerisindeki bütün uranyum zenginleştirme ve ilgili faaliyetlere dair kararlaştırılmış sınırlamalar mevcuttur. Bu sınırlamalar içerisinde belirli AR-GE çalışmaları da dahildir. Söz konusu AR-GE faaliyetleri ilk sekiz yıl sınırlı tutulacak ve İran daha sonra kademeli olarak AR-GE çalışmalarını geliştirebilecek.
- Anlaşmada belirtilen uzun vadeli plana göre 15 yıl içerisinde İran uranyum zenginleştirme seviyesini yüzde 3,67'de tutacak.

2. Jay Solomon, "Secret Dealings with Iran Led to Nuclear Talks", *Wall Street Journal*, 28 Haziran 2015.

3. Jay Solomon, "Oman Stands in U.S.'s Corner on Iran Deal", *Wall Street Journal*, 29 Aralık 2013.

4. "Interim Nuclear Agreement Between Iran And Six Powers", Reuters, 24 Kasım 2013.

5. Anne Gearan ve Joby Warrick, "World Powers Reach Nuclear Deal with Iran to Freeze Its Nuclear Program", *Washington Post*, 24 Kasım 2013.

6. "Iran Nuclear Talks Deadline Extended until November", BBC News, 19 Temmuz 2014.

7. Louis Charbonneau ve Fredrik Dahl, "Iran Nuclear Talks Extended Seven Months after Failing to Meet Deadline", Reuters, 24 Kasım 2014.

8. "Obama: İran'la Nükleer Müzakerelerde Tarihi Uzlaşma", BBC Türkçe, 3 Nisan 2015.

9. Hogan Lovells, "De-Certification and the Iran Nuclear Deal: The Beginning of the End, or Much Ado About Nothing?", *Lexology*, 11 Ekim 2017; Elena Chacko, "Trump Withdraws from the Iran Nuclear Agreement: What Comes Next", *Lawfare*, www.lawfareblog.com/trump-withdraws-iran-nuclear-agreement-what-comes-next, (Erişim tarihi: 7 Haziran 2018).

10. Stephen Mulligan, "Withdrawal from the Iran Nuclear Deal: Legal Authorities and Implications", *Congressional Research Service*, 17 Mayıs 2018.

11. "Basın Açıklaması, No: 205, 14 Temmuz 2015, P5+1 ile İran Arasında İran'ın Nükleer Programına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı Üzerinde Sağlanan Anlaşma Hk.", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr/no_-205_-14-temmuz-2015_-p5_1-ile-iran-arasinda-iran_in-nukleer-programina-iliskin-kapsamli-ortak-eylem-plan-uzerinde-saglanan.tr.mfa, (Erişim tarihi: 12 Haziran 2018).

- Anlaşma imzalandıktan sonraki 10 yıl içerisinde İran IR-1 santrifüjlerini aşamalı olarak durduracak. Bu dönem içerisinde İran Natanz'daki zenginleştirme kapasitesini 5060 IR-1 santrifüjündeki toplam uranyum zenginleştirme kapasitesi kadar tutabilecek. Natanz'daki bu değer üstündeki santrifüj ve zenginleştirmeye ilişkin altyapı Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu denetiminde stoklanacak.
- İran 15 yıllık süreç içerisinde Fordo'da uranyum zenginleştirme ve bunun için yapılan AR-GE çalışmalarını gerçekleştirmeyecek. Ayrıca Fordo'da herhangi bir nükleer materyal bulundurmayacak. Fordo'daki tesisler nükleer fizik ve teknoloji merkezi haline getirilecek.
- İran, Arak'taki ağır su reaktörlerini tekrar inşa edecek. Nükleer silah üretiminde zenginleştirilmiş uranyum yerine kullanılabilir plütonyum üretimine girişmeyecek. Tekrar kurulan bu ağır su reaktörünün gücü 20 MWth'ı geçmeyecek. İran'ın ihtiyaç fazlası ağır suyu yurt dışına ihraç edilecek. Yeni reaktör barışçıl nükleer araştırmalar ile tıbbi ve eğitici faaliyetleri destekleyecek. Anlaşmanın geçerli olduğu 15 yıl boyunca İran yeni ağır su reaktörü inşa etmeyecek.
- İran Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olduğu sürece bu anlaşmanın ek protokolünü uygulamayı sürdürecektir. Bu ek protokol ile İran nükleer anlaşması bazı konularda benzer hükümler barındırmaktadır. İran bu anlaşmadan çıkmadığı sürece 15 yıllık sürecin sonunda da ek protokolü uygulayacaktır. Böylece nükleer tesislerdeki birtakım denetimlerin bu 15 yıllık sürecin sonunda da yapılması mümkün kılınacaktır.
- BM Güvenlik Konseyi ve eş zamanlı olarak Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

İran'ın nükleer meselesine ilişkin geçmiş tüm hükümleri feshedecek.¹²

- AB mevzuatındaki İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili ekonomik ve finansal yaptırımları içeren tüm hükümler kaldırılacak.
- Anlaşma uyarınca ABD uyguladığı yaptırımlara son verecek.

TRUMP'IN TUTUMU

2016 Başkanlık seçiminden önce Donald Trump'ın kampanyasındaki en önemli dış politika vaatlerinden biri İran anlaşmasının sonlandırılmasına yönelikti. Trump 21 Mart 2016'da Washington'da İsrail lobisi olarak görülen AIPAC'ta yaptığı konuşmada başkan seçildiği takdirde "önceliğinin İran anlaşmasını yürürlükten kaldırmak" olduğunu belirtti.¹³ Kampanya sürecinde anlaşmanın içeriğine ve bir önceki Obama yönetimine yönelik ciddi eleştirilerini sürdüren Trump "dış politika faciası" olarak nitelendirdiği bu anlaşmayı tekrar müzakere edeceğinin ya da kaldıracağını altını çizdi.

İran nükleer anlaşması daha en baştan Trump için kendisi tarafından müzakere edilmeyen ve yeniden müzakeresi gereken bir anlaşma kategorisindeydi.

8 Kasım 2016'da Trump başkan seçildikten sonra akla gelen en büyük sorulardan birisi İran nükleer anlaşmasının geleceğine ilişkindi. Trump yönetiminin göreve başlamasıyla hem Tahran ile ilişkiler hem de İran nükleer anlaşması ABD ve uluslararası toplumun gündemine oturdu ve bu

12. Söz konusu BM Güvenlik Konseyi kararlarının numarası şu şekildedir: 1696 (2006), 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008), 1835 (2008), 1929 (2010) ve 2224 (2015).

13. Sarah Begley, "Read Donald Trump's Speech to AIPAC", *TIME*, 21 Mart 2016. [My number-one priority is to dismantle the disastrous deal with Iran].

anlaşmayla ilgili çok boyutlu analizler yapıldı.¹⁴ Trump'ın başkanlığının ilk günlerinde bu analizlerin büyük bir kısmı anlaşmanın iptal edilmeyeceği öngörülerini taşısa da daha sonra bu eğilim değişti. Bunun en önemli sebeplerinden biri Trump'ın başta İran meselesi olmak üzere Kudüs gibi konularda vaatlerini yerine getirmeye başlamasıydı. Dış politika ve güvenlikten sorumlu kurumların bu konuda yaptığı değerlendirme ve öneriler bu noktada sürekli ikinci planda kalmaktaydı.

Trump her ne kadar yaptığı konuşmalar ve sürekli kullandığı sosyal medyada en baştan bu yana İran nükleer anlaşmasıyla ilgili olarak negatif bir söylem geliştirse de göreve geldikten sonra İran'ın bu anlaşmaya uyduğunu kerhen de olsa tasdik etmek zorunda kaldı. ABD Kongresinin 2015'te çıkardığı İran Nükleer Anlaşması Değerlendirmesi Kanunu her üç ayda bir başkanı İran'ın anlaşmaya uygun davranıp davranmadığını ve yapılan anlaşmanın hala Amerikan çıkarlarına uygun olup olmadığını tasdikle yükümlü kılmaktaydı. Buna tasdik (*certification*) süreci de denmektedir. Trump 17 Mayıs 2017'de İran'ın Nükleer Programına İlişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı gereğince kaldırması gereken bir yaptırımı kaldırdı.¹⁵ Kısa bir süre sonra 17 Temmuz 2017'de İran'ın anlaşmaya uyduğunu isteksiz bir şekilde tasdik etti.¹⁶

Bu tasdik süreçlerinin her birinde Trump özellikle bu anlaşmanın yeniden müzakere edilmesi gerektiğini, anlaşma hükümlerinin ABD'nin çıkarına uygun olmadığını ve hatta bu anlaşmanın Amerikan tarihinde yapılan en kötü anlaşmalardan biri olduğunu ifade etti. Trump kendi başkanlığından önce gerçekleştirilen tüm çok taraflı anlaşmalarda olduğu gibi bu anlaşmanın da kendisi tarafından yapılması durumunda çok daha olumlu bir sonuç ortaya çıkacağını vurguladı.

14. Örnek olarak bkz. Rick Gladstone, "76 Experts Urge Donald Trump to Keep Iran Deal", *New York Times*, 14 Kasım 2016.

15. Gardiner Harris, "Iran Nuclear Deal Will Remain for Now, White House Signals", *New York Times*, 17 Mayıs 2017.

16. Peter Baker, "Trump Recertifies Iran Nuclear Deal, but Only Reluctantly", *New York Times*, 17 Temmuz 2017.

Aslında Trump başkan olmasının ardından önce Trans Pasifik Ticaret Anlaşması, sonra da Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmesi bu konuda kendince tutarlı bir çizgisi olduğunu ortaya koydu. Trump aynı zamanda kendinden oldukça önce yapılan NAFTA gibi anlaşmaları da bu süreçte tartışmaya açtı. Dolayısıyla İran nükleer anlaşması da Trump için kendisi tarafından müzakere edilmeyen ve yeniden müzakeresi gereken bir anlaşma kategorisindeydi.

13 Ekim 2017'de ise Trump ABD'nin İran stratejisi üzerine bir açıklama yaptı. Trump burada ilk defa İran nükleer anlaşmasını tasdik etmediğini söyledi. Trump mevcut anlaşmanın süresiz olarak İran'ın nükleer silah elde etme potansiyelini ortadan kaldıracak ve kıtalararası balistik füze üretimini engelleyecek bir biçimde değiştirilmediği sürece anlaşmadan tamamen çekileceğini ifade etti.¹⁷ Yaptığı açıklamayla nükleer anlaşma olarak çerçevesi çizilen İran anlaşmasından çok daha fazla beklentisi olduğunu ortaya koydu. Buna göre Trump, Tahran ile daha uzun dönemli, İran'ın balistik füze çalışmalarını durduracak ve bölgesel anlamda giriştiği yıkıcı faaliyetlerini engelleyecek bir anlaşma tercih ettiğini belirtti.¹⁸ Daha sonra basına yansıyan haberler bu tasdik sürecinde hem Savunma Bakanı Mattis hem de Dışişleri Bakanı Tillerson'ın anlaşmanın onaylanması yönünde görüş bildirmesine rağmen Trump'ın bu karardan vazgeçmediğini ortaya koydu.

Trump'ın verdiği bu karar elbette anlaşmadan tamamen çekilme anlamına gelmiyordu. Bu açıklamayla bir nevi topu Kongreye atmış ve Kongreye İran'a yeni yaptırımlar uygulama imkanı sunmuştu. Bunun yanında anlaşmaya taraf olan ABD müttefiklerinin de gerekli baskı ve çalışmayı yaparak anlaşmanın yenilenmesine yardım etmesi isteğinde bulundu. Almanya, Fransa ve İngiltere-

17. "Remarks By President Trump On Iran Strategy", White House, www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-iran-strategy, (Erişim tarihi: 11 Haziran 2018).

18. Mark Landler ve David E. Sagner, "Trump Disavows Nuclear Deal, but Doesn't Scrap It", *New York Times*, 13 Ekim 2018.

re ise yaptıkları ortak açıklamada ABD'nin anlaşmaya sadık kalması gerektiğinin altını çizdi. Kongre ve müttefiklerin bu anlaşma konusunda başka bir sonuç ortaya koyamaması durumunda Trump ipleri yeniden ele alarak anlaşmadan çekileceğini açık bir biçimde vurguladı.¹⁹

Bu karardan sonra anlaşmayla ilgili olumsuz tavrını sürdüren Trump 11 Ocak 2018'de İran'a uygulanacak yaptırımlara ilişkin muafiyetlerin süresini son kez uzattı. Bununla birlikte anlaşmanın yürürlükte kalması için ortaya bir dizi şart koydu. Bu şartlar arasında anlaşmanın sona ereceği tarihin ortadan kaldırılması, İran'ın tüm gözlemcilerle bütün nükleer tesislere girişi ve denetim izni vermesi, bir daha kesinlikle nükleer silah elde etmeye yakın bir noktaya gelememesinin sağlanması ve balistik füze testi yapması durumunda çok sert yaptırımlar uygulanması yer alıyordu.²⁰ Ancak bu kararlarla birlikte yaptığı açıklamada Trump artık Avrupa'daki müttefiklerle bir araya gelerek JCPOA'daki sorunları masaya yatırıp çözmeye çalışacağını söyledi. Böylelikle İran'a karşı daha sert bir tutum sergileyeceğini ortaya koydu. Ayrıca bu süreçte yapılan açıklamalarda 120 gün sonra anlaşmanın maddelerinde herhangi bir değişiklik olmaması durumunda ABD'nin tek taraflı olarak bu anlaşmadan çekileceği belirtildi.²¹

Bu 120 günlük süreçten sonra Trump son derece kararlı bir şekilde daha önce ifade ettiği gibi 8 Mayıs 2018'de resmi olarak anlaşmadan tek taraflı çekildiğini açıkladı. Elbette bu açıklamadan önce Trump'ın ulusal güvenlik ve dış politika takımını İran konusunda oldukça şahin olan isimlerle değiştirmesi söz konusu kararında önemli bir rol oynadı. Zira Trump başkan olduğu ilk 18 ayda her ne kadar İran nükleer anlaşması konusunda sert bir tavır sergilese de kendi yönetiminden bu konuda hiçbir zaman tam destek alamadı. Hatta

bu açıklamayı yapacağı haftanın hemen öncesinde dahi Savunma Bakanı James Mattis İran nükleer anlaşmasının tamamen iptaline katılmadığı konusunda açıklamalarda bulundu.²² Bunun öncesinde de hem Mattis hem de eski Ulusal Güvenlik Danışmanı McMaster'ın anlaşmanın iptal edilmemesinden yana tavır koyduğu medyaya yansdı.²³

Trump bu anlaşmadan çekildiğine ilişkin yaptığı konuşmada aynı zamanda İran nükleer programı konusunda kaldırılan yaptırımların yeniden uygulamaya konulacağını ve bununla birlikte yeni ekonomik müeyyidelerin de geleceğini ifade etti.²⁴ Trump açıklamasında yukarıda ifade edildiği üzere İran meselesini daha geniş bir çerçevede ele alma kararlılığı içinde olduğunu ortaya koydu. İran'ı sadece nükleer programıyla değil aynı zamanda balistik füze programı, bölgede terör gruplarını desteklemesi ve Ortadoğu'da istikrarsızlaştırıcı faaliyetleri dolayısıyla da bir tehdit olarak gördüğünü belirtti. Dahası İran'ın dünyanın en büyük teröre destek veren devlet olduğunun altını çizdi. Ayrıca Netanyahu'nun bu karardan bir hafta önce yaptığı açıklamalar ışığında İran'ın nükleer silah bulundurma niyetinden tamamen vazgeçmemiş olabileceği iddiasını da ortaya koydu. Bunun yanında Trump direkt olarak İran halkına seslenerek ABD'nin her zaman İran toplumunun yanında olduğunu söyledi. Trump müttefiklerle yeni bir anlaşma üzerine çalışacaklarını ve İran'ın bu konuda fikrini değiştirmesi durumunda müzakerelerin başlayabileceğini de yineledi.²⁵

Trump'ın bu açıklaması dünyadan farklı tepkiler aldı. Öncelikle anlaşmanın iptal edilmesi için senelerdir mücadele veren Suudi Arabistan, BAE ve İsrail ABD'nin anlaşmadan çekilmesini büyük bir sevinçle karşıladı. Üç ülke de hem Washing-

19. Landler ve Sagner, "Trump Disavows Nuclear Deal, but Doesn't Scrap It".

20. Kenneth Katzman, Paul Kerr ve Valerie Heitshusen, "U.S. Decision to Cease Implementing the Iran Nuclear Agreement", Congressional Research Service, 9 Mayıs 2018.

21. Steve Holland, "Trump Issues Ultimatum to 'Fix' Iran Nuclear Deal", Reuters, 11 Ocak 2018.

22. Ellen Mitchell, "Mattis Defends Iran Deal as Trump Considers Withdrawal", The Hill, 26 Nisan 2018.

23. Betsy Woodruff ve Spencer Ackerman, "McMaster Rushes to Save the Iran Deal that Trump Promised to Kill", Daily Beast, 10 Ocak 2018.

24. "Read the Full Transcript of Trump's Speech on the Iran Nuclear Deal", New York Times, 8 Mayıs 2018.

25. "Read the Full Transcript of Trump's Speech on the Iran Nuclear Deal".

ton'da sürdürdükleri lobi faaliyetleri yoluyla hem de Trump yönetimiyle doğrudan ilişkilerinde bu anlaşmanın iptali için ellerinden geleni yapmıştı. Anlaşmanın tarafları olan Almanya, İngiltere ve Fransa ise ABD'nin kararından duydukları endişeyi dile getirirken bu anlaşmanın yürürlükte kalması gerektiğini belirtti. Özellikle Fransa ve Almanya ABD'nin anlaşmadan çekilme kararının açıklanmasına haftalar kala Washington'a yaptıkları çıkarmalarla ABD'yi bu karardan caydırma-ya çalışmışlardı. Diğer imzacı ülkelerden Rusya ve Çin ise bu anlaşmanın yürürlükte kalması için çaba sarf edeceklerini vurguladı. BM ve AB de tıpkı imzacı devletler gibi anlaşmanın iptalinden duydukları üzüntüyü dile getirdi. Türkiye de bu konuda açıklama yapan devletlerin büyük çoğunluğu gibi bu adımı talihsiz olarak nitelendirdi.²⁶

Tüm siyasi veya ekonomik sonuçlarının ötesinde Washington'ın AB'deki müttefiklerinin tüm çabalarına rağmen bu kararı vermesi oldukça güven yıkıcı bir adım olarak hesaba katılmalıdır.

ABD'NİN ANLAŞMADAN ÇEKİLMESİNİN SONUÇLARI

Uluslararası Toplum Açısından Sonuçları

İlk bakışta ABD'nin İran anlaşmasından çekilmesi anlaşmanın kendiliğinden iptal edildiği anlamına gelmemektedir. Anlaşma halen uluslararası düzeyde yürürlükte olmakla birlikte Avrupa ülkeleri ve ABD dışındaki diğer P5 ülkeleri anlaşmaya sadık kalabilir ve anlaşmada belirtilen yükümlülükleri yerine getirebilir. Dolayısıyla bu konuda ciddi bir belirsizlik hakim. ABD'nin

26. "World Leaders React to US Withdrawal from Iranian Nuclear Deal", Al Jazeera, 9 Mayıs 2018.

yaptırım konusunda atacağı adımlar da bu noktada belirsizliğini korumaktadır.

İran nükleer anlaşmasından ABD'nin çekilmesi AB'de "üzüntü"yle karşılandı. Yapılan açıklamalarda AB'nin anlaşmaya bağlı kalmayı sürdüreceği ve bu anlaşmanın temel olarak Birlik ülkelerinin kolektif güvenliği için önem arz ettiğinin altı çizildi.²⁷ ABD'nin bu kararı AB ülkeleri için ticari boyutları dikkate alındığında da çok önemliydi. Anlaşmanın imzalanmasından sonra İran ile AB ülkeleri oldukça proaktif bir ticari ilişki ağına girmişlerdi. İran tarafından verilen ihaleler bu ülke ekonomilerinde oldukça olumlu bir etki yaratmıştı. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin İran'la ticari ilişkileri ve hacmi bu dönemde rekor seviyelerde yükseliş göstermişti.²⁸ Bu önemli ekonomik getirisine ve ABD'nin kararına duyulan kolektif tepkiye rağmen AB ülkelerinin anlaşma konusunda nasıl bir yol haritası izleyeceği şu noktada belli değil. ABD'nin anlaşmadan çekilmesi sonucunda ABD tarafından tekrar yürürlüğe konan yaptırımlar Avrupa ülkelerinin anlaşmaya uygun hareket etmesine ciddi bir engel teşkil edecektir. Örneğin Washington'ın yaptırımları içerisine giren şirket veya bankalarla herhangi bir ticari ilişkide bulunulması durumunda AB ülkelerinin ABD yönetimi tarafından cezalandırılması söz konusu olacaktır. Zira ABD ya da İran'da iş yapma opsiyonu olan şirketler çok büyük ihtimalle ABD'yi tercih edecektir.²⁹

Anlaşmadan çekilme kararının ABD-AB ilişkileri açısından her ne kadar ticari boyutları daha fazla öne çıksa da Washington'ın bu anlaşmadan çekilmesinin transatlantik ilişkiler açısından bazı siyasi sonuçlar doğurabileceği de yadsınamaz bir gerçekliktir. ABD'nin tekrar yürürlüğe koyacağı yaptırımlar dolaylı da olsa Avrupa ülkelerini hedef alacak ve iki taraf arasında

27. Katzman, Kerr ve Heitshusen, "U.S. Decision to Cease Implementing the Iran Nuclear Agreement".

28. Sandeep Gopalan, "For Europe, the Iran Nuclear Deal Is All about Trade", The Hill, 7 Mayıs 2018.

29. "Donald Trump's Huge Iran Gamble", *Economist*, 8 Mayıs 2018.

son birkaç yıldır iyiden iyiye gerilen ilişkiler açısından oldukça sorunlu bir dönemin kapıları aralanacaktır.³⁰ Aslında tüm siyasi veya ekonomik sonuçlarının ötesinde Washington'ın AB'deki müttefiklerinin tüm çabalarına rağmen bu kararı vermesi oldukça güven yıkıcı bir adım olarak hesaba katılmalıdır. Trump'ın 8 Mayıs'taki kararını açıklamasından hemen sonra Fransa, Almanya ve İngiltere ortak bir bildiri hazırlayarak anlaşmaya sadık kalacaklarının altını çizmiştir.³¹

Söz konusu devletler ayrıca bu anlaşmayı devam ettirmek için çeşitli formüller üretme çabası içerisine girmiştir. Bunlar arasında AB üye devletlerin çeşitli hukuki mekanizmalarının işletilmesi bulunmaktadır. Ortak bildiride de bahsedildiği gibi Avrupa ülkeleri BM Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığını vurgulayarak anlaşmanın da hukuki bağlayıcılığının olduğunu savunmuşlardır. Her ne kadar anlaşmanın kendiliğinden bir bağlayıcılık taşımadığı kabul edilse de 2015'te alınan BM Güvenlik Konseyi 2231 sayılı kararın İran nükleer anlaşmasını açıkça "desteklemesi" Avrupa ülkeleri için uluslararası alanda İran anlaşmasının hukuken bağlayıcı kabul edilmesine yeterli olmuştur.³² Bu argümana göre ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ABD'nin uluslararası hukuktan doğan bir yükümlülüğünü yerine getirmemesi anlamına gelmektedir. Anlaşmanın uluslararası hukuktaki bağlayıcılığı karmaşık bir problem gibi gözükse de anlaşmanın henüz en baş kısmına bakıldığında sıralanan hükümlerin uygulama alanının "ihtiyatı" olduğu görülmektedir.

AB ülkelerinin BM Güvenlik Konseyi nezdinde savunduğu bağlayıcılık argümanına ek olarak Birlik düzeyinde birtakım yasal düzenle-

me yapılması da gündeme gelmiştir. AB ve ABD arasında görüş ayrılığı çıkması 1996'da kabul edilen "blokaj tüzükleri"ni akıllara getirmiştir. ABD ve diğer ülkeler tarafından uygulanan yaptırımlara karşı kabul edilen bu düzenlemeye göre Birlik kuruluşlarının bu yaptırımları uygulayan yabancı ülke kararlarına uyması açıkça yasaklanmış ve bu kararların AB ülkesi mahkemeleri tarafından tanınması da mümkün olmamıştır.³³ Buna benzer şekilde kabul edilmesi planlanan bir tüzük ya da başka bir düzenlemeyle ABD tarafından uygulanacak yaptırımların etkisinin azaltılması planlanmıştır.

Washington'ın anlaşmadan ayrılması global ticaretini etkileyeceğinden dolayı AB'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) mekanizmalarını çalıştırması mümkündür. 1996'da yapıldığı gibi "ticari uyumsuzluk" gerekçesiyle DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Mekanizması'na başvuruda bulunarak uygulanacak yaptırımların Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) aykırılık teşkil edeceğini savunabilir. Buna karşılık ABD bu konuda GATT'da sıralanan bazı istisnalara dayanarak yaptırım kapsamında atılan adımların "ulusal güvenlik" olarak kabul edilmesi gerektiğini tartışacaktır. Bu tür tartışmalar sonucunda DTÖ'nün ABD aleyhine vereceği kararın bile Washington'ın yaptırımları kaldırmasına ne kadar etki edeceği belirsizdir. Özellikle de Trump'ın dünya ticaretine olan bakış açısı ve başlattığı "ticaret savaşları"na bakılacak olursa³⁴ ABD aleyhine çıkacak muhtemel bir kararın ne derece uygulanabilir olacağı da belirsizdir. Bu çabaların ne kadar başarı göstereceği kesin olarak bilinmese de ABD'nin bu tavrının müttefiki diğer ülkelerle bir yol ayrımına girmesine neden olacağı öngörülebilir.³⁵

30. Lawrence Freedman, "This is going to be a big issue...", @LawDavF, Twitter, 8 Mayıs 2018, twitter.com/lawdavf/status/993968597004439552?s=21, (Erişim tarihi: 25 Haziran 2018).

31. "JCPOA – Joint Statement by France, the United Kingdom and Germany (8 May 2018)", France Diplomatie, www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/disarmament-and-non-proliferation/events/article/jcpoa-joint-statement-by-france-the-united-kingdom-and-germany-08-05-18, (Erişim tarihi: 7 Haziran 2018).

32. "JCPOA - Joint Statement by France, the United Kingdom and Germany (8 May 2018)".

33. Council Regulation (EC) 2271/96, 22 Kasım 1996.

34. "Trump Tweets: 'Trade Wars Are Good, and Easy to Win', Reuters, 2 Mart 2018.

35. Aaron Stein, "Trump's Dumb Decision to Withdraw from the Deal Gave Iran the Advantage", War on the Rocks, 9 Mayıs 2018, warontherocks.com/2018/05/trumps-dumb-decision-to-withdraw-from-the-deal-gave-iran-the-advantage, (Erişim tarihi: 6 Haziran 2018).

ABD'nin Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmesi, NATO'nun bütçesi konusunda AB'ye yönelttiği eleştiriler ve Kudüs'ü başkent ilan etmesi sonrası yaşanan ayrışma transatlantik ilişkiler açısından mevcut durumun daha da problemlili bir hale gelmesine yol açabilir. İran kararından sonra Washington tarafından açıklanan İran stratejisinin yeterince agresif olması Ortadoğu'da Birlik ile ABD arasında bir jeopolitik bölünmeyi de beraberinde getirebilir. Bölgedeki kritik sorun alanlarında bu durum ABD ile AB arasındaki iş birliğini engelleyebilir. Son zamanlarda özellikle Suriye'deki kimyasal silah kullanımının ardından ortaya çıkan koordinasyon Trump'ın bu karardan sonra sekteye uğrayabilir.

Bu kararın akabinde AB ile ABD arasında yaptırımların uygulanması sırasında yaşanabilecek krizler konusunda da oldukça farklı senaryolar ortaya konulmaktadır. Örnek olarak BNP Paribas ve Deutsche Bank gibi dünyaca ünlü Avrupa bankalarının aldığı cezalar gibi bu yaptırımları delmekten dolayı cezalandırılan banka ve şirket sayısının artmasının uzun vadede siyasi sonuçları da olması muhtemeldir. Hatırlatmak gerekir ki BNP Paribas'a kesilen para cezasının ardından Fransa ve ABD arasında bir gerginlik olmuş ve bu konu eski ABD Başkanı Barack Obama ve eski Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande arasında düzenlenen toplantıda gündeme gelmişti. Son G7 zirvesinde Trump'ın sergilediği taviz vermez tavır ve Fransa Devlet Başkanı Macron ile Trump arasında yaşanan Twitter gerilimi bu durumun daha ciddi bir boyuta ulaşmasına sebep olabilir. Uluslararası toplumun farklı aktörlerinin bu konuda yaptığı açıklamalar anlaşmadan çekilmenin farklı sonuçları olabileceğini de ortaya koymuştur. Trump'ın verdiği İran anlaşmasından çekilme kararının ardından anlaşmanın diğer tarafı olan Rusya ve Çin de anlaşmaya bağlı kaldıklarını belirtmiştir.³⁶

36. "China Regrets US Decision on Iran Nuclear Deal", Xinhua, 9 Mayıs 2018.

Bu noktada asıl merak konusu İran'ın anlaşmanın geleceğine ilişkin planlarıdır. İran yönetimi en başından bu yana JCPOA olarak bilinen nükleer anlaşmanın yeniden müzakere edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Trump'ın açıklamasının hemen ardından İran Devlet Başkanı Hasan Ruhani İran'ın anlaşmanın tarafı diğer ülkelerle anlaşmayı uygulamaya devam edeceğini söylemiştir.³⁷ Bunun yanında Ruhani İran'daki nükleer programdan sorumlu yetkililere anlaşmanın tamamen ortadan kalkması durumunda askıya alınan nükleer programlara yeniden başlanması için hazır olunması direktifini vermiştir.³⁸ Son haftalarda İran uranyum zenginleştirme kapasitesini artırma çalışmalarına başladığını duyurarak bunu Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna bildirmiştir.³⁹ Her ne kadar İran attığı bu adımın nükleer anlaşmaya uygun olduğunu savunsa da Tahran'ın tekrar nükleer anlaşma öncesi döneme geçme ihtimaline ilişkin birtakım endişeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Uzmanlara göre İran'ın bu açıklaması anlaşmanın geleceği hakkında önemli bir sorun teşkil etmese de buradaki asıl amaç Avrupa ülkelerine yaptığı baskıyı artırmak istemesidir.⁴⁰

Bölgedeki diğer aktörlere bakıldığında ABD'nin İran nükleer anlaşmasından çekilmesinin önemli jeopolitik yansımaları olduğu söylenebilir. Öncelikle ABD'nin mevcut yönetimindeki anti-İran hava göz önüne alındığında sorulması gereken en önemli sorulardan biri ABD'nin bu konuda ne kadar ileri gidebileceği ile alakalıdır. ABD yönetimiyle dış politika ve güvenlik politikaları konusunda öne çıkan aktörlerin birçoğu İran konusunda daha proaktif bir

37. Kim Hjelmgaard ve Christal Hayes, "World Leaders Express 'Concern' after Trump Pulls out of Iran Deal, Vow to Continue without U.S.", *USA Today*, 8 Mayıs 2018.

38. Katzman, Kerr ve Heitshusen, "U.S. Decision to Cease Implementing the Iran Nuclear Agreement".

39. "İran Uranyum Zenginleştirme Kapasitesini Artırıyor", BBC Türkçe, 6 Haziran 2018.

40. David Albright ve Andrea Stricker, *Technical Note on Iran's Enrichment-Related Notifications to the IAEA*, (ISIS Rapor, Washington DC: 2018).

tavir takınılmasından yana görünmektedir. Bu konuda mevcut Washington yönetimini bölgede oldukça yakından destekleyen ülkeler de bulunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere İsrail, Suudi Arabistan ve BAE Trump'ın İran kararından duydukları memnuniyeti her platformda dile getirmeye başlamışlardır.

İsrail için İran bölgede önemli bir tehdit kaynağıdır. İsrail Obama döneminde bu nükleer anlaşmayı engellemek için Kongre üzerinden ABD'nin içişlerine dahi müdahale etmeye çalışmıştır. Dahası İran'ın bölgedeki vekilleri konusunda oldukça sert bir tutum takınmış, özellikle Suriye'de Hizbullah hedeflerine karşı askeri müdahaleler yapmaktan çekinmemiştir. Hatta İsrail hükümeti Trump'ın kararını açıklamasından bir hafta kadar önce duyurduğu istihbarat operasyonu verileriyle İran'ın nükleer silah programı konusunda iddialarda da bulunmuştur. Her ne kadar bu belgeler ABD tarafından daha önce edinilen bilgi ve belgeler şeklinde yorumlansa da⁴¹ Trump yaptığı konuşmada bu belgelere de referans vermiştir.⁴² Trump'ın kararı birçokları tarafından İsrail için bölgedeki en önemli diplomatik başarı anlamına gelmektedir. Zaten ABD'de kararı eleştiren çevrelerin en çok üzerinde durduğu unsurlardan biri de kararın tamamen İsrail yararına olduğu iddiasıdır.

Aynı şekilde Suudi Arabistan ve BAE'nin de bu kararın verilmesi konusunda Washington'da yapmaya çalıştığı etki ve lobi faaliyetleri oldukça öne çıkan unsurlar arasında olmuştur. Konuyla ilgili yapılan bazı haberlerde Suudi Arabistan'ın nükleer anlaşma sonrasında yaklaşık iki düzine lobi şirketiyle bu konuda çalışma yapmaya başladığı ifade edilmiştir.⁴³ Dolayısıyla bu iki ülkenin de uzun süredir bölgesel olarak İran'ı durdurmaya yönelik çabaları bu noktada

başarıya uğramış görünmektedir. Ancak bu başarı şimdilik sadece söz konusu üç ülkenin ana hedeflerinden biri olan İran'ın nükleer programı ve bu konudaki anlaşma üzerinden kazanılmışı benzemektedir. Orta vadede bu üç ülkenin sürekli dile getirdiği İran'ın bölgesel operasyonları konusu bu noktadan sonra çok daha fazla gündeme gelebilir. Bu da söz konusu ülkelerin enerji ve konsantrasyonunu gerek Yemen ve Lübnan'da gerekse Suriye'deki İran vekillerine yoğunlaştırmasına sebep olabilir. Bu durum İran'ı bu alanlarda daha agresif olmaya iterek çatışma ihtimalinin artmasına ve bu çatışmaların kolayca tırmanmasına yol açabilir. Bölge uzmanları şimdiden ortadaki soğuk savaşın sıcak ve direkt bir savaşa dönme riskini gündeme getirmeye başlamıştır.⁴⁴

Elbette bu üç ülke için ABD'nin Ortadoğu'da Obama döneminde izlediği İran'ı dünyaya entegre etmeye yönelik politikalarından vazgeçmesinin bölgedeki gelişmeler açısından oldukça önemli olduğu üzerine yorumlar yapılmaktadır. DEAŞ karşıtı savaşın son adımlarına geline nokta Washington'ın Tahran'a yönelik politikalarını daha fazla öne çıkaracağı görülmektedir. Ancak bu durumda ABD'nin bölgedeki farklı sorunlar karşısında oluşturabileceği ittifaklarda belirli bir daralma da kendini gösterecektir. Zira kararın açıklanmasından hemen sonra yapılan yorumlar Washington'ın dünyada daha fazla yalnızlaşacağı yönünde olmuştur. Özellikle AB ülkelerinin bu konudaki tavrı ABD'nin bundan sonra özellikle İran konusunda atacağı adımlarda kendi ittifak ağlarından yeterince faydalanamaması anlamına da gelebilir. Bunun yanında Trump'ın verdiği karar karşılıklı güven konusunda iki taraf arasındaki ilişkilere doğrudan etki edebilir. Dahası Rusya ve Çin'in verdiği tepkiler bundan böyle ABD'nin bu tip kriz alanlarında başlatmaya çalışacağı inisiyatiflerin şüphesiz karşılanacağını göstermektedir.

41. Andrea Mitchell ve Ken Dilanian, "Netanyahu's Info on Iran Nukes Known to U.S. Intelligence for Years", NBC News, 1 Mayıs 2018.

42. "Read the Full Transcript of Trump's Speech on the Iran Nuclear Deal".

43. William Hartung ve Ben Freeman, "The Saudi Lobby's Scheme to Destroy the Iran Deal", *The American Conservative*, 23 Mayıs 2018.

44. Shyam Saran, "US's Exit from the Iran Nuke Deal May Have Collateral Consequences for India", *Hindustan Times*, 18 Mayıs 2018.

ABD'nin Gelecek Tutumu

ABD yönetiminin 8 Mayıs'ta aldığı karardan sonraki tutumu uluslararası ve ulusal boyutta önem arz edecektir. Ulusal gündem açısından ABD Hazine Bakanlığına birçok görev düşmektedir. Zira yaptırımlarda belirleyici kurum yine Hazine Bakanlığıdır. Belirlenen bir geçiş döneminden sonra yaptırımların İran anlaşmasının imzalanmadan önceki süreçte uygulandığı gibi devam etmesi amaçlanmıştır. Hazine Bakanlığı 8 Mayıs tarihinde ABD Başkanı Trump'ın açıklamasının hemen ardından bu geçiş dönemini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.⁴⁵ Buna göre 90 ve 180 gün sürecek zaman diliminin sonunda (Kasım 2018'de) yaptırımlar tekrar yürürlüğe girecektir. Yaptırımların kapsamına hangi şirket ya da kurumların alınacağı ise yine bu süreçte belirlenecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Kongre yasma organı olarak eğer İran'a karşı yaptırımların tekrardan kalkmasını isterse bunu bir kanun ya da Kongre kararı ile yapması mümkündür. Yukarıda da belirtildiği üzere Trump Kongreye anlaşmanın geleceği ile ilgili birtakım sorumluluklar yüklemiş ve Kongreden anlaşmadan kaynaklanan sorunları çözme beklentisi içerisine girdiğini belirtmiştir.⁴⁶ Fakat Kongre üyelerinin İran ve İran anlaşmasına karşı tutumunda olduğu gibi önemli siyasi aktörlerin bu tip bir alternatife kapı aralamadığı görülmektedir. O nedenle ulusal anlamda İran nükleer anlaşmasının devam etmesinin tekrar gündeme gelme ihtimali çok düşüktür.

Ulusal politika bakımından Trump'ın yönetime gelmeden önce verdiği bir sözü tutması siyasi olarak bir başarı gibi sunulabilir. Her ne kadar dış politika konuları Amerikan seçimlerinde öncelikli bir belirleyici olmasa da en azından Trump'ı seçen milyonlarca seçmen için Trump'a

güven açısından önem arz edebilir.⁴⁷ Trump tıpkı Kudüs kararında olduğu gibi burada da bir seçim vaadini gerçekleştirmiş bir lider olarak sunulabilir. Kararın Kongre ile Trump arasındaki ilişkiye etkisi ise hala bir tartışma konusudur. Her ne kadar birçok Senatör ve Kongre üyesi İran nükleer anlaşması konusunda en başından itibaren oldukça olumsuz bir tavır sergilese de Trump'ın çekilme kararı konusundaki kararlılığından sonra bu isimlerin birçoğu bu konuda daha farklı bir tutum geliştirmeye başlamıştır. Bu Kongre üyelerinin çoğunun anlaşmanın tamamen iptaline karşı çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla bundan sonraki safhada Trump yönetimi Kongrenin bu konudaki nabzını da yakından takip etmek isteyecektir.

Hem ulusal hem de uluslararası siyasetle ilgili olarak ABD'nin İran nükleer anlaşmasından yeni hükümet yönetime geldikten ancak bir buçuk sene sonra çekilmesinde ve bu çekilme kararının açıklandığı gün İran rejimine ilişkin çok sert bir dil kullanılmasında yönetimin yaptığı yeni "transfer"lerin de rol oynadığı iddia edilebilir. Burada transferlerden kasıt yeni ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve yeni Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'dur. Bu iki ismin anlaşmadan çekilme kararının alınmasında etkili olduğu ve Trump'a bu konuda büyük bir destek verdiği görülmektedir. Daha önceki Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın kovularak yerine Dışişleri Bakanı Pompeo'nun gelmesinin temel sebeplerinden biri olarak Tillerson ve Trump'ın İran anlaşmasının geleceği hakkında görüş birliğinin olmaması da gösterilmiştir.⁴⁸

John Bolton'ın İran rejimi hakkında sert bir tutuma sahip olduğu bilinmektedir. Bu tavrın kapsamı İran rejiminin değişikliğini istemesine kadar uzanmaktadır.⁴⁹ Bu sert tutum Trump'ın

45. "Frequently Asked Questions Regarding the Re-Imposition of Sanctions Pursuant to the May 8, 2018 National Security Presidential Memorandum Relating to the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)", Treasury Department, 8 Mayıs 2018.

46. Carol Morello, "Can Congress 'Fix' the Iran Nuclear Deal?", *Washington Post*, 30 Ocak 2018.

47. John Hannah, "Will the End of the Iran Deal Mark the Beginning of an Iran Strategy?", *Foreign Policy*, 11 Mayıs 2018.

48. Dan De Luce ve Keith Johnson, "Tillerson's Exit Could Doom the Iran Nuclear Deal", *Foreign Policy*, 13 Mart 2018.

49. Robert Mackey, "Here's John Bolton Promising Regime Change in Iran by the End of 2018", *The Intercept*, 23 Mart 2018.

8 Mayıs'ta kararı açıkladığı konuşmasında da görülmektedir. Trump İran'ı hedef alan birçok ithamda bulunmuş ve konuşmasında 14 kez "rejim" ifadesini kullanmıştır.⁵⁰ Buna bakılarak İran anlaşmasından ziyade İran rejimini hedef alan bir politika izleneceği tahmin edilmektedir. Fakat Trump yönetiminin yürüttüğü dış politikadaki diğer belirsizliklerin nasıl bir İran stratejisi getireceğini tahmin etmek şu an için mümkün görünmemektedir.

Trump yönetiminin izleyeceği İran stratejisi konusunda 21 Mayıs 2018'de Dışişleri Bakanı Pompeo oldukça ayrıntılı bir ABD talep listesi ortaya koymuştur.⁵¹ Bu stratejiye göre ABD'nin İran'dan beklentileri 12 maddede toplanmıştır:

- Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna mevcut nükleer program açıklanarak bu programdan temelli vazgeçilecek.
- Zenginleştirme durdurulacak ve plütonyum üretimine bir daha hiçbir zaman başlanmayacak.
- Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna İran'daki bütün tesislere koşulsuz girme imkanı sağlanacak.
- Balistik füze üretimi bitirilecek ve nükleer füze sistemi geliştirme ve işletmesi durdurulacak.
- Sahte iddialarla hapsedilmiş bütün ABD ve müttefiki ülkelerin vatandaşları serbest bırakılacak.
- Lübnan Hizbullahı, Hamas ve Filistin İslami Cihat Örgütü dahil olmak üzere Ortadoğu'da yer alan "terörist gruplar" a yönelik desteğe son verilecek.
- Irak hükümetinin milli egemenliğine saygı gösterilecek ve Şii militanların silahsız-

landırılması, terhisi ve tekrardan entegrasyonuna izin verilecek.

- Husi milis gruplarına olan destek sona erdirilecek ve Yemen'de barışçıl bir çözüm için çalışılacak.
- İran kontrolündeki bütün güçler Suriye'den çekilecek.
- Afganistan ve çevresinde bulunan Taliban ve diğer terör gruplarına olan destek ve üst düzey El-Kaide liderlerinin saklanması sona erdirilecek.
- İran Devrim Muhafızları Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü'nün dünyadaki terör ve askeri iş birlikçilerine olan desteği bitirilecek.
- ABD müttefiki komşu ülkelere yönelik tehditler sona erdirilecek. Bu ülkeler arasında İsrail, Suudi Arabistan ve BAE bulunmaktadır. Bu tehdit kapsamına ayrıca uluslararası sevkiyata yönelik tehditler ve yıkıcı siber saldırılar da girmektedir.

Dışişleri Bakanı Pompeo'nun açıklamasına göre bu sıralanan talepler İran açısından yeni bir anlaşma için temel şartları oluşturmaktadır.

İran nükleer anlaşmasından çekilme kararından hemen sonra yapılan yorumlar bu gelişmenin Washington'ı dünyada daha fazla yalnızlaştıracağı yönünde olmuştur.

Uluslararası düzlemde ABD'nin konumuna bakılırsa İran anlaşmasından çekilme kararının Kuzey Kore ile yürütülmeye başlanan müzakereler açısından ciddi sonuçlar doğuracağı söylenebilir. Öyle ki daha 8 Mayıs'ta anlaşmadan çekildiğini duyuran Trump aynı konuşma içerisinde Dışişleri Bakanı Pompeo'nun Kuzey Kore'ye gittiğini açıklamıştır. Bu görüşmeler sonucunda Trump yönetiminin İran anlaşmasını beğenme-

50. "Read the Full Transcript of Trump's Speech on the Iran Nuclear Deal".

51. "After The Deal: A New Iran Strategy", U.S. Department of State, 21 Mayıs 2018, www.state.gov/secretary/remarks/2018/05/282301.htm, (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2018).

mesi bir nükleer anlaşmadan doğan beklentileri çok yüksek tutmuştur. Gelecekte Kuzey Kore ile varılması planlanan bir anlaşma bu ümitleri sağlamadığı takdirde Trump yönetiminin nasıl bir tepki vereceği net değildir. Nitekim Trump'ın Kuzey Kore ile yapılacak görüşmelerin "verimli" olmaması durumunda toplantıdan çıkıp gideceğini belirtmesi müzakerelerde yürütülecek strateji açısından herhangi bir ipucu vermemiştir.

Her ne kadar ABD tarafının Kuzey Kore ile yapılması planlanan anlaşmadan bazı beklentileri belirtilse de Washington'ın müzakerelere tam olarak hazır olduğu söylenememektedir. Bu belirsizliğe ek olarak ABD'nin İran anlaşması gibi bir anlaşmadan çekilmesi "güvenilir bir müzakereci"

profilini zedelemektedir.⁵² Uluslararası muhataplar ve diğer büyük güçler olduğu halde yapılan bir anlaşmadan çekilme kararı alan ABD'nin ikili bir anlaşmadan çekilme ihtimali muhtemelen Kuzey Kore tarafından göz önünde bulundurulacaktır. Dahası Kuzey Kore ile oldukça iyi bir anlaşma koterılması durumunda Trump'ın İran'dan yeni nükleer anlaşma için beklentilerinde ciddi bir artışa neden olabilir.⁵³ Zaten Trump, Kim ile Singapur'da yaptığı ilk müzakereler sırasında varılan anlaşmayı çok başarılı bulduğunu ifade etmiştir.

52. Motoko Rich, "Trump's Iran Decision Sends North Korea a Signal. Was It the Right One?", *New York Times*, 9 Mayıs 2018.

53. "Senate Democrats' Letter to President Trump", United States Senate Committee on Foreign Relations, 4 Haziran 2018.

8 Mayıs 2018'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump İran ile 2015'te imzalanan nükleer anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır. Öncelikle bu çalışma anlaşmanın içeriği ve müzakere sürecini kapsamlı bir şekilde ele almış ve ABD Başkanı Trump'ın İran anlaşmasına karşı geliştirdiği muhalif tutumu ve attığı adımları incelemiştir. Trump'ın adaylık sürecinden itibaren takındığı bu tutum Washington'ın İran nükleer anlaşmasından çekilmesinin altında yatan temel nedenlerdendir. Buna ek olarak ABD'nin bu anlaşmadan çekilmesinin uluslararası toplum açısından sonuçlarına değinilmiş ve gelecekte izleyeceği politikalara yönelik olası etkileri analiz edilmiştir. Almanya, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleri Washington'ın bu kararına büyük tepki göstermiş ve bu anlaşmaya bağlılıklarını birçok kez dile getirmiştir. Bu doğrultuda ABD'nin son dönemdeki dış politika hamlelerine de bakıldığında Trump'ın anlaşmadan çekilme kararı tarihi olarak müttefik görülen Avrupa Birliği (AB) ile ABD dış politikalarında ciddi bir ayrışma oluşturmaktadır.

Anlaşmadan çekilme kararının negatif etkisi Avrupa ülkeleri üzerindeki yansımaları ile sınırlı kalmayıp Ortadoğu'da da çeşitli sonuçlar doğuracağı muhtemeldir. Her ne kadar İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ABD'nin anlaşmadan çekilmesinden memnun olsa da anlaşmanın yürürlükten kalkması halinde İran'ın daha agresif bir tavır alacağı öngörülmektedir. 21 Mayıs 2018'de ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Washington'ın İran stratejisini açıklamıştır. Bu 12 maddelik açıklama ile ABD'nin belirsiz olan İran politikasını netleştirme çabası içine girdiği gözlemlenmiştir. Dışişleri Bakanı Pompeo'nun açıklaması İran açısından yeni bir anlaşma için temel şartları oluşturmaktadır. ABD'nin İran anlaşmasından çekilme kararının Kuzey Kore ile yürütülen müzakereler açısından da ciddi sonuçlar doğuracağı söylenebilir. Kuzey Kore lideri Kim Jong-un ile düzenlenen zirve öncesi hazırlık sürecinde ABD'nin İran ve Kuzey Kore stratejilerinde birtakım uyumsuzluk olduğu da bu çalışma içerisinde not edilmiştir.

